

Hinc voces huiusmodi appellantur etiam *secunda nomina, artium vocabula, vel termini artium.*

XXVI. INTENTIONALITER PRIMO — INTENTIONALITER SECUNDO. Harum vocum significatio ex praecedentibus facile perspicitur. Scilicet *primo intentionaliter* res considerari dicitur, quatenus cognoscitur ut in sui natura est, nulla alia cognitione interveniente. Quare tunc aliquid rei *primo intentionaliter* attribuitur, cum ipsi attributum illud convenit, prout talis naturae est, non vero propter aliquam cognitionem circa illam ab intellectu iam exercitam. E. g., quando enunciatur, homo est animal, *to homo* sumitur *primo intentionaliter*; siquidem animal de homine enunciatur, quia prout in rerum natura est, intellectui exhibetur, non vero secundum aliquam rationem, qua intellectus ipse notionem hominis iam antea habitam considerat. *Secundo intentionaliter* res sumitur, quando consideratur non quidem secundum *esse*, quod in rerum natura exhibet, sed secundum aliquam rationem, quam intellectus in eius iam habita notione cogitat. E. g., hoc modo de homine enunciatur *esse speciem*.

XXVII. INTUITIVA COGNITIO — DISCURSIVA. Per illam cognoscimus aliquid immediate, absque ratiocinatione: ita prima et per se nota principia cognoscimus; puta: Bis bina sunt quatuor: Totum est maius sua parte etc. Per hanc aliquid mediate cognoscimus, nempe ex aliquo principio noto devenimus in cognitionem alterius, quod prius erat ignotum. Hinc in cognitione *intuitiva* mens quasi *quiescere* dicitur; e contrario cognitio *discursiva* motui comparatur, quia a notis ad ignota progreditur¹.

XXVIII. IUSTITIA LEGALIS — DISTRIBUTIVA — COMMUTATIVA. *Iustitia legalis* est virtus, quae ordinat actus omnium virtutum ad bonum commune, atque haec, ut ait s. Thomas, « est in principe principaliter, et quasi architectonice (*nempe tamquam in operante et dirigente*); in subditis autem secundarie, et quasi administrative² », nempe tamquam in subiectis et obedientibus legi. *Iustitia commutativa* consistit in aequalitate dati et accepti, ac proinde constituit aequalitatem quasi quantitatum, seu, ut vocant, *arithmetica*, qua tantum dandum est, quantum est

¹ Vid. *Intelligere — Ratiocinari*, p. 177.

² 2^a 2^{ae}. q. LXVIII, a. 6 c.

acceptum; e. g., si quis tres nummos mutuo accepit, tres nummos creditori rependere tenetur. *Iustitia distributiva* est quae, ut ait s. Thomas, « observat aequalitatem proportionis (*quam vocant geometricam*) », ut det unicuique, secundum quod dignum est³ », puta si habenti sex gradus meritorum dentur tres nummi, et habenti duodecim gradus meritorum dentur sex nummi; eadem enim est proportio trium ad sex, quae sex ad duodecim. Iam, ut idem Aquinas monet, « iustitia commutativa, per quam aequalitas constituitur inter Deum dantem, et creaturam recipientem Deo competere non potest secundum propriam acceptionem, quia beneficia Dei semper excedunt meritum creaturae; sed tamen servatur etiam proportionis quaedam aequalitas inter Deum dantem, et creaturam recipientem; in quantum scilicet se habet ad suam superabundantiam, sicut creatura ad id quod competit ei secundum suam parvitatem² ».

I

EFFATA

I. IDEM EST PRINCIPIUM CONSTITUENS REM IN ESSE PROPRIO, ET DISTINGUENS EAM A CETERIS. Sive: Res quaelibet distinguitur ab aliis per illud idem, per quod in suo *esse* constituitur. Enimvero illud, quod rem constituit, dat eidem unitatem; et unitas ens constituit indivisum in se, et distinctum a quovis alio. Insuper quicquid ultimo rem aliquam in suo *esse* constituit, ad illam tantum, et non ad aliam pertinet; ergo impossibile est eam per illud a ceteris non distingui. Non tamen vicissim: Omne principium quovis modo distinguens est etiam principium constituens: attributa enim, quae dicuntur *propria*, distinguunt res; immo et ipsa accidentia non raro id praestant; nec tamen utraque sunt principia res constitutiva.

II. IDEM EST PRINCIPIUM ESSENDI ET OPERANDI. Scilicet,

¹ *Super cap. VIII De Div. Nom.*, lect. IV. *Aequalitas arithmetica*, et *proportio geometrica* idem fere valent, ac *aequalitas aequiparantiae*, et *aequalitas disquiparantiae*, de quibus vid. p. 108.

² *In lib. IV Sent.*, Dist. XLVI, q. 1, a. 1 *sol.* Vid. I, q. XXI, a. 1 c.

operatio, et esse in eodem principio fundantur, tum quia operatio sequitur esse¹, tum quia eatenus aliquid agit, quatenus est actu². At vero illud theorema accipiendum est quoad principium remotum, seu radicale, non vero quoad principium proximum operationum. Audiatur s. Bonaventura: « Idem est principium essendi et operandi; dicendum, quod verum est de principio remoto, sed de proximo impossibile. Nam si idem omnino esset principium, tunc idem esset in re esse et operari, similiter, si idem esset principium, cum res semper habeat esse, semper haberet operari³ ».

Hinc vides perperam illud theorema in medium afferri ab iis, qui potentias animae ab eius substantia non distinguunt. « Quia ergo, subdit sanctus Doctor, forma dicit proximum et immediatum principium essendi, potentia vero proximum et immediatum principium operandi, patet quod impossibile est esse omnino idem ».

III. IDEM NON POTEST ESSE CAUSA CONTRARIORUM; atque, IDEM SEMPER FACIT IDEM⁴.

IV. IGNOTI NULLA CUPIDO; vel, NIHIL VOLITUM QUOD NON COGNITUM⁵. Hoc effatum significat nullum voluntatis actum exerceri, nisi aliqua cognitio intellectus ei praecedat, qua res quaelibet bona aut mala apprehendatur⁶. Hinc commune proverbium: Quod quis non novit, hoc non dolet. Revera, « bonum est causa amoris per modum obiecti: bonum autem non est obiectum appetitus, nisi prout est apprehensum; et ideo amor requirit aliquam apprehensionem boni, quod amatur⁷ ». Quocirca intellectus dicitur « movere voluntatem sicut praesentans ei obiectum suum⁸ », ob quam rationem appetitus dicitur movere, sicut movens motum⁹.

¹ Vid. litt. O.—² Vid. p. 40-41.

³ In lib. I Sent., Dist. III, p. 2, a. I, q. 3 ad arg.

⁴ Vid. Contrariorum contrariae sunt causae, p. 85.

⁵ Quod s. Augustinus ita enunciat: « Quo modo quod nescit, aut contemnit, aut eligit, nisi quia haec duo sciuntur aliter per prudentiam boni, aliter per prudentiam mali? » De Gen. ad litt., lib. VIII, c. 14, n. 32. Et alibi: « Rem prorsus ignotam amare omnino nullus potest »; De Trin., lib. X, c. 1, n. 1.

⁶ Vid. Finis non movet, nisi cognitus, p. 141.

⁷ 1^a 2^{ae}, q. XXVII, a. 2 c.—⁸ Ibid., q. IX, a. 1 c.

⁹ In lib. III Sent., Dist. XXVII, q. 1, a. 1 sol.

V. IMPOSSIBILE EST IDEM SIMUL ESSE ET NON ESSE; vel: IDEM SIMUL INESSE ET NON INESSE EIDEM NEQUIT. Subintelligitur, secundum idem, et ad idem, seu eodem respectu¹. Hoc effatum, quod principium contradictionis audit, notissimum est, siquidem nemo circa illud errare potest, nisi dicat contradictoria, seu ens et non ens simul esse vera; id quod ne cogitari quidem potest. Appellatur etiam dignitas dignitatum, atque omnium principiorum firmissimum. Quae non ita intelligenda sunt, ut per istud principium reliqua per se nota directa demonstratione probentur; qui enim negaret, e. g., omne totum maius esse sua parte, eadem ratione negaret etiam principium contradictionis. Sed est omnium primum, quia est ceterorum velut radix et basis; ita ut haec ad ipsum reducantur; ipsumque si corruat, corruant necesse est omnia principia, omnesque demonstrationes, et scientiae².

Huc spectat etiam illud: IMPLICAT, ERGO ESSE NON POTEST. Nam implicare significat involvere contradictionem, nempe idem simul esse et non esse. Hinc id, quod implicat, ne Divina quidem virtute fieri potest; siquidem actio Dei, qui est actus maxime, et principale ens, ad non ens, cuiusmodi est id, quod implicat, proprie terminari non potest³. Hoc magis declaratur ex eo ipso, quod potentia Dei est infinita. Nam « potentiae absolutae, cum infinita sit, necesse est attribuere omne id, quod in se est aliquid, et quod in defectum potentiae non vergit ». Atqui « conjunctio affirmationis et negationis est nihil ». Ergo « potentia Dei ad hoc se non extendit, ut affirmatio et negatio sint simul; et eadem ratio est de omnibus, quae contradictionem includunt⁴ ». Neque id Divinae potestati derogat; nam, ut monet s. Thomas, « quae contradictionem implicant, sub Divina omnipotentia non continentur, quia non possunt habere possibilitatem rationem. Unde convenientius dicitur, quod ea non possunt fieri, quam quod Deus non possit facere⁵ ». Sane, « omnis potentia, quae intelligitur aliquid facere, respicit ens vel in ra-

¹ Vid. p. 80-81.

² Vid. s. Thom., 1^a 2^{ae}, q. XCIV, a. 2 c. Cf. Sanseverino, Elem. seu Institut. Phil. Christ., vol. II, Ontol., c. II, art. 4, p. 37-40.

³ Vid. s. Thom., Qq. disp., De Pot., q. I, a. 3 c.

⁴ In lib. III Sent., Dist. I, q. II, a. 3 sol.

⁵ I, q. XXV, a. 3 c.

tione principii, vel termini, vel utroque modo; unde de ente potest facere non ens, et e converso, et de uno aliud; sed de non ente facere non ens, hoc nullius omnino potentiae est ¹ ».

VI. INCONVENIENS EST ALIQUID ESSE PROPTER VILIUS SE ². Intellige 1° *principaliter*, nam *secundario*, atque *minus principaliter* potest aliquid esse propter ignobilius; puta rex est etiam propter rusticos protegendos ³. 2° Dummodo sermo sit de agentibus bene ordinatis; ex inordinatione enim operantium fieri potest, ut id, quod est nobilius, referatur ad viliora, uti homines peccantes faciunt, dum finem ultimum in rebus creatis constituunt.

VII. INDIVIDUA SUNT INFINITA. Intelligendum hoc est vel quatenus individua, etsi et loco et tempore, et singula, et omnia actu sint finita, tamen sunt infinita *syncategorematicae* ⁴, quia eorum numerus semper augeri potest; vel quatenus sunt *incerta, non determinata, non definita*, numquam enim sub eodem numero certe includuntur, uti species, quae semper eadem perseverant. Quod postremum intelligendum est respectu nostri; quia individuorum numerus nos latet; non item *absolute et reipsa*, quippe hoc sensu omnia sunt numero definita, atque Deus exacte in numerato habet omnium individuorum numerum.

VIII. INDIVIDUORUM MULTIPLICATIO INTENDITUR A NATURA OB SPECIEI CONSERVATIONEM. Istud effatum ita a s. Thoma ⁵ explicatur, ut de corruptibilibus creaturis sit accipiendum. Nam, cum natura intendat quod est semper et perpetuum, cumque in corruptibilibus nihil sit perpetuum, et semper manens, nisi species, fit, ut bonum speciei principaliter intendatur a natura. Contra, cum substantiae incorruptibiles maneant semper, non solum secundum speciem, sed etiam secundum individua, fit, ut in eis ipsa individua *principaliter* intendantur a natura, seu potius ab Auctore naturae, qui solus est eorum creator. Insu-

¹ In lib. I Sent., Dist. XLII, a. 1, q. 3 sol.

² « Quod ad aliquid referendum est, inferius est eo, ad quod referendum est »; s. Aug., Lib. de Qq. LXXXIII, q. 30. Et in lib. De Magistro, n. 15: « Quidquid propter aliud est, vilius sit necesse est, quam id, propter quod est ».

³ Vid. p. 139. — ⁴ Vid. p. 38.

⁵ I, q. XCVIII, a. 1 c.

per in ipsis substantiis corruptibilibus conservatio speciei est quippe una ex causis multiplicationis individuorum, non tamen causa adaequata; multiplicantur enim individua ob alias quoque causas, puta ob pulcritudinem, et ornatum Universi, manifestationem potentiae et bonitatis Divinae, eorumdem individuorum in una republica societatem etc. « Multiplicatio individuorum, ad rem inquit s. Bonaventura, est propter conservationem speciei . . . , haec non est tota causa, nec praecipua; imo principalis ratio est ad manifestationem Divinae Bonitatis ¹ ».

Ex una, et altera explicatione huius effati colligitur rationem multiplicationis animarum hominum non esse a conservatione speciei sumendam, tum quia ipsae sunt incorruptibiles, tum quia illae, ut subdit s. Bonaventura, « sunt multae, ut in eis distribuatur gratiarum Dei multiformitas, et compleatur illius supernae civitatis integritas, et numerositas ² ».

IX. INDIVIDUUM EST INCOMMUNICABILE. Non quidem *effective*; nam hac ratione potest aliquid communicari *secundum participationem unius et eiusdem rei secundum numerum* ³; puta hic ignis aquae suum calorem, hic pater suo filio propria bona, hic praeceptor discipulis suam doctrinam communicat, et unum exemplar sese quasi communicat multis, quae ad eius imitationem fiunt: item hac ratione « opera satisfactoria unius alteri computantur . . . ex intentione operantis aliquo modo directa ad ipsum ⁴ ». Itaque individuum est *incommunicabile attributive*, et *respectu inferiorum*; habet enim naturam singularem, ideoque nec ulli infra se communicari potest, seu attribui; ita enim fieret universale ⁵. Neque id infirmatur ex eo quod Natura Divina est *numero una*, et tamen *attributive* communicatur tribus Personis. Natura enim Divina non communicatur tribus Personis, tamquam superius inferioribus, sed tamquam aequale aequali, singulari singulari, seu, ut natura suppositis, in quibus ipsa neque ab illis, neque a seipsa dividitur, quia,

¹ In lib. II Sent., Dist. XVIII, a. II, q. 1 ad arg.

² Vid. etiam *ibid.*, Dist. XX, a. I, q. 1 ad arg.

³ In lib. IV Sent., Dist. XLIX, q. 1, a. 1 sol. 1 ad 3.

⁴ *Ibid.*, Dist. XX, q. 1, a. 4, sol. 1 c.

⁵ Circa hoc effatum vid. etiam litt. S, in explicatione *suppositi*.

ut s. Damascenus inquit, *indivisa est in divis* ¹, nempe tota est in singulis, et in omnibus simul *indistincta* ab illis.

X. INDIVISIBILE ADDITUM INDIVISIBILI NON FACIT MAIUS ².

XI. INFERIORUM DIVERSA RATIO NON FACIT AEQUIVOCATIONEM SUPERIORUM. Scilicet: Ex eo, quod aliqua differunt inter se in eo quod est minus commune, inferri nequit, ut differant etiam in eo quod est magis commune. E. g., licet equus et asinus differant in definitione sibi propria, tamen communis definitio animalis convenit utrique ³. Hic autem sermo est de *aequivocatione propria*, sive *dialectica*, non de *aequivocatione physica* ⁴.

XII. INFINITI AD FINITUM NULLA EST PROPORTIO ⁵.

XIII. INFINITO NON EST ALIQUID MAIUS. Nempe, nequit dari infinitum maius alio infinito; nam si infinitum ab alio excederetur, iam non attingeret rationem infiniti, in quo nec magis, nec minus intelligi potest. Quin immo *infinitum* nec etiam sibi aequale admittit; quia si duplex, vel multiplex esset, iam non esset omnimode infinitum; hinc non potest esse nisi unum. Hoc effatum vero intelligendum est de infinito *categorematicè*, quod est omnibus modis infinitum. Quoad autem infinitum *syncategorematicè* ⁶, ipsum tale non est omnibus modis infinitum, et in omni ordine, sed uno tantum determinato modo, et in uno ordine, neque est substantia quaedam, sed accidit rebus, quae dicuntur infinitae; multiplicari ergo potest, habita ratione subiecti, quod multiplicatur. E. g., possumus intelligere plures lineas, quae sint infinitae secundum longitudinem, infinitas series numerorum parium et imparium, infinitas series effectuum possibilium in unaquaque causa, infinita individua possibilis in unaquaque specie etc. Item, huiusmodi infinitum in eo quidem ordine, in quo est infinitum, nihil habebit maius; at ratione subiecti maioris poterit habere aliud infinitum, quod ipso sit maius in alio ordine. Exemplum a numeris desumi potest. Nam species numerorum parium sunt infinitae, et similiter species numerorum imparium; et tamen numeri

¹ De Fide orthod., lib. II, c. 8.—² Vid. p. 121.

³ Vid. s. Thom., I, q. XXIX, a. 4 ad 4.

⁴ De his vid. p. 109.—⁵ Vid. litt. P.

⁶ De his vocibus vid. p. 58.

pares et impares sunt plures, quam pares. Itaque, sic concludit s. Thomas: « Dicendum est, quod infinito simpliciter quoad omnia, simpliciter nihil est maius: infinito autem secundum aliquid determinatum non est maius in illo ordine; potest tamen accipi aliquid maius extra illum ordinem ¹ ». Et alibi: « Infinito non est aliquid maius in illo ordine, quo est infinitum, sed secundum alium ordinem nihil prohibet aliquid esse aliud maius infinito; sicuti numeri pares sunt infiniti, et tamen numeri pares et impares simul accepti sunt plures numeris paribus ² ».

Hanc ob rationem Theologi docent nihil prohibere, quominus *infinitas* satisfactionis Christi excedat infinitatem gravitatis offensae Deo irrogatae; utraque enim haec *infinitas* in diverso genere est; siquidem prima infinita est in genere pretii et bonitatis moralis, altera in genere mali, seu *gravitatis offensivae* ³.

XIV. INFINITUM IMPOSSIBILE EST ESSE EX FINITIS. Intellegitur de illo, quod est *actu* infinitum. Equidem, si huiusmodi infinitum ex finitis exurgeret, iam *actu* omnia non possideret, ideoque non esset actu infinitum.

Exinde abnormitas pantheismi inferri potest, secundum enim hoc systema, Infinitum, nempe Deus, ex rerum finitarum collectione exurgeret.

XV. IN NATURALIBUS ET MORALIBUS NON QUAERITUR QUID SEMPER FIAT, SED QUID IN PLURIBUS ACCIDAT. Cuius ratio assignatur a s. Thoma: « In rebus naturalibus non quaeritur quid semper fiat, sed quid in pluribus accidat, eo quod natura corruptibilium rerum impedi potest, ut non semper eodem modo operetur. . . . In moralibus consideratur quod ut in pluribus est, non autem quod semper est, eo quod voluntas non ex necessitate operatur ⁴ ». Unde conficit idem Doctor, « in rebus contingentibus, sicut sunt naturalia, et res humanae, sufficere talem certitudinem, ut aliquid sit verum ut in pluribus, licet deficiat in paucioribus ⁵ ».

XVI. INTELLECTUS ABSTRAHIT A MATERIA. Tum quia ultra singularia, seu materialia se extendit; tum quia, ut

¹ 3, q. X, a. 3 ad 3.—² Quodlib. IX, q. I, a. 1 ad 1.

³ Vid. s. Thom., 3, q. XLVIII, a. 2 c.

⁴ 1^a 2^{ae}, q. LXXXIV, a. 1 ad 3.

⁵ Ibid., q. XCVI, a. 1 ad 3.

ait s. Thomas, res singulares facit intelligibiles in actu per abstractionem specierum a conditionibus materialibus¹. Quod ut magis perspicuum fiat, in memoriam revocandum est quamlibet cognitricem potentiam nihil sine quadam abstractione apprehendere posse; siquidem potentia cognitrix aliquid apprehendit, quatenus accipit formam apprehensi, non secundum esse, quod habet in eo, quod apprehenditur, sed secundum esse repraesentativum. Iam vero huius abstractionis gradus diversi sunt, prout diversae sunt potentiae². Etenim sensus exteriores abstrahunt quidem formam a materia, quatenus rerum species in eis recipiuntur sine materia, eadem ratione, qua cera annuli figuram sine ferro, vel auro recipit; sed non abstrahit a praesentia materiae, nec ab eius appendicibus. Quas materiae appendices explicans Albertus M. ait esse « conditiones et proprietates, quas habet subiectum formae quod est in tali, vel tali materia; v. g., talis membrorum situs, vel talis color faciei, vel talis aetas, vel talis figura capitis, vel talis locus generationis; haec enim sunt quaedam individuantia formam, quae sic sunt in uno individuo unius speciei, quod non sunt in alio³ ». Potentia autem imaginativa abstrahit a materia, et a praesentia materiae, sed non ab eius appendicibus; e. g., Sortem non praesentem imaginamur, sed tamen crispum, et album, senem, vel iuvenem etc. At intellectus, cum sit facultas inorganica, in rebus neque materiam, neque aliquid, quod ex materia fluit, sed tantum quidditatem, sive essentiam eius cognoscit, ac proinde abstrahit non solum a materia, et eius praesentia, sed etiam ab eius appendicibus. Hanc ob rationem species, per quam intellectus rem cognoscit, simpliciter abstracta etiam vocari solet. Diversos autem gradus, quibus haec abstractio intellectiva fieri potest, explicabimus, ubi distinctionem trademus inter materiam sensibilem et intelligibilem.

XVII. INTELLECTUS EST IMPERMIXTUS: INTUS VERO EXISTENS PROHIBET EXTRANEUM. Primum membrum huius effati significat intellectum, eo quod sine ullo organo corporeo exercetur, corpori non misceri, ac proinde natura sua non

¹ I, q. LXXIX, a. 3 c. Vid. p. 175.

² Vid. Alb. M., *De Anim.* lib. II, tract. 3, c. 4.

³ Loc. cit.

esse, quemadmodum cognitrices facultates organicae, determinatum ad hoc, vel illud cognoscendum. Hinc illud:

INTELLECTUS NATUS EST APTUS AD OMNIA INTELLIGENDA. Non quidem omnia perfecte et intuitive, sed imperfecte, aliquo modo et quantum potest. « Dicendum, ad rem s. Bonaventura, quod est loqui de intellectu comprehendente, et sic non est verum quod omnia intelligere possit, quia nec Deus, nec aliquid Dei est comprehensibile nobis, quia omnino infinitus. Et est loqui de intellectu apprehendente; et hoc dupliciter, aut in ratione possibilitatis et suscipientis; et sic omne, quod potest fieri, potest intelligere, quia possibile est ad intelligendum; aut in ratione agentis, et quia non habet lumen tantae potentiae, quod possit super omnia, scilicet praesentia et futura, quia multa sunt supra eius iudicium; sic non est omnium¹ ».

Secundi membri sensus est: Si intus in intellectu aliquid esset innatum, quod nempe naturaliter intelligeretur, tunc ipse intellectus prohiberetur, ne alia cognoscere posset; « sicut videmus, quod lingua infirmi, quae infecta est cholericis et amaro humere, non potest percipere aliquid dulce, sed omnia videntur ei amara »; quemadmodum etiam, « si aliquis determinatus color sit non solum in pupilla, sed etiam in vase vitreo, liquor infusus eiusdem coloris videtur² ». Hoc alterum effati membrum consequitur primum; nam, « cum intellectus noster natus sit intelligere omnes res sensibiles et corporeas, oportet quod careat omni natura corporali, sicut sensus visus caret omni colore, propter hoc, quod est cognoscitivus coloris. Sic etiam intellectus si haberet aliquam naturam determinatam, illa natura connaturalis sibi prohiberet eum a cognitione aliarum naturarum³ ». Hinc intellectus non est actu aliquid eorum, ad quae in potentia est, seu nihil necessario in se includit actu, sed potest omnia, positis conditionibus, intelligere. Hinc etiam illud:

INTELLECTUS EST IN PRINCIPIO SICUT TABULA RASA, seu in qua nihil scriptum est; quae quidem comparatio non omni ex parte accipienda est, tabula enim non est scri-

¹ In lib. I Sent., Dist. XIX, p. I, dub. 8. Vid. p. 44.

² I, q. LXXV, a. 2 c.

³ De Anima, lib. III, lect. VII.

pturae, quemadmodum est intellectus, cognitionis intellectivae causa formalis atque effectrix.

XVIII. INTELLECTUS EST INTUS LEGENS. Dicitur intellectus quasi *intus legens*, tum quia pervadit usque ad veritatem, quae est intima proprietas omnis entis; siquidem « intellectus, ut ait s. Thomas, *denominatur ab intima penetratione veritatis*¹; atque « ex hoc aliquis intelligere dicitur, quod in ipsa rei essentia veritatem quodammodo legit² »; tum quia similitudinem obiecti in seipso exprimit, et tali similitudine ipsum obiectum contemplatur.

XIX. INTELLECTUS EST POTENTIA REFLEXIVA. Inde constituitur una ex differentiis, quae intellectum a sensu discriminat³. Nam oculus, e. g., non videt seipsum, neque actum suum; at intellectus non solum cetera obiecta, sed etiam seipsum, atque suum actum cognoscit⁴. Quod « si, subdit s. Bonaventura, quaeratur ratio, quare potentia intellectiva nata sit supra se redire, et voluntas »; ea est, « quia sunt simplices potentiae, et in substantia simplici fundatae, et organo non alligatae⁵ ». Et sane, sensus, eo quod organo corporis indiget, non potest se ad seipsum convertere, seu se totum cum toto coniungere, quia organum habet partes extra partes; quocirca intellectus, quia est potentia inorganica, in se redire, seu super se reflecti potest, et ita seipsum, et intellectiones suas intelligit.

XX. INTELLECTUS INTELLIGENDO FIT OMNIA. Cuius sensus hic est: Quoniam intellectus rem ex eo cognoscit, quod forma seu species eius in ipso existit, et quoniam forma dat esse rei, sequitur ut intellectus, dum actu intelligit, res ipsa intellecta quodammodo fiat, et quia omne ens est intelligibile, intellectus fit omne ens. Id illustrari potest hoc familiari exemplo: Manus, nobilissimum instrumentum soli homini datum ad apprehendenda omnia alia externa instrumenta, apprehendens omnia, fit omnia; manus enim hominis est quodammodo malleus, quia malleum accipiendo, percutit; est gladius, quia gladium accipiendo, ferit; est calamus, quia calamum accipiendo, scribit, etc.;

¹ 2^a 2^{ae}, q. XLIX, a. 5 ad 3.

² *Qq. disp.*, *De Ver.*, q. XV, a. 1 c.—³ Vid. litt. S.

⁴ Vid. s. Thom., *Contr. Gent.*, lib. II, c. 66.

⁵ *In lib. I Sent.*, Dist. XVII, p. 1, a. 1, q. 2 ad arg.

manus ergo est omnia, quia est instrumentum omnia recipiens instrumenta. Sic et intellectus, qui est tamquam speculum, recipit rerum imagines, in quibus ipsas res intelligit, iisque fit similis. Exinde patet 1° intellectum, non quatenus potentia est, fieri omnia, sed prout *actu* hanc vel illam rem cognoscit, fieri rem hanc, vel illam cognitam¹, siquidem forma, seu species, per quam intellectus rem intelligit, non nisi in actu intellectionis coniungitur cum intellectu. 2° Id intelligendum non esse *materialiter* et *realiter*, quasi intellectus res, ut extrinsecus sunt, recipiat, sed *spiritualiter* et *intentionaliter*, quia spiritualis species in illo recipitur: « Quando dicitur, quod ad actum intelligendi requiritur quod ex intellectu et intelligentia fiat unum, hoc intelligitur quantum ad speciem, quae unitur intellectui, non quantum ad ipsum obiectum extrinsecum² ». 3° Tandem: Intellectum non fieri omnia ita ut, propriam naturam amittendo, alterum evadat, sed, propria natura servata; eodem modo, quo lapis dicitur fieri calidus.

Itaque Scholastici hoc effato neque illud significant, quod Materialistae, nempe animam ex elementis rerum naturalium, quas cognoscit, constare³, neque illud, quod Pantheistae obgannunt, intellectum et rem intellectam unum idemque in se esse, sed illud dumtaxat, actum intellectionis exerceri per unionem ideae, sive formae intelligibilis cum intellectu, ex qua unione non quidem identitas rei, et intellectus, prout in se sunt, efficitur, sed identitas formae intelligibilis rei cum intellectu, prout ad actum cognitionis reductus est.

XXI. INTENTIO NATURAE EST AD SPECIEM. « Intentio naturae est principaliter ad speciem conservandam⁴ ». Scilicet, « intentio naturae non terminatur ad productionem formae generis⁵; e. g., naturae intentio non sistit in generatione animalis, sed intendit generare hominem⁶»; neque ad individuum; « natura enim intendit generare ho-

¹ Vid. s. Thom., I, q. LV, a. 1 ad 2; et s. Bonav., *In lib. II Sent.* Dist. VII, p. 2, a. 1, q. 3 ad arg.

² S. Bonav., *In lib. II Sent.* Dist. XVIII, a. II, q. 1 ad arg.

³ Vid. s. Thom., I, q. LXXXIV, a. 2 c. et ad 2.

⁴ *De Ver.*, q. III, a. 8 c.—⁵ *Ibid.*

⁶ I, q. LXXXV, a. 3 ad 1.

minem, non hunc hominem, nisi in quantum homo non potest esse, nisi sit hic homo ¹ ». Quare individuorum multiplicatio non est nisi ob conservationem speciei ².

L

DISTINCTIONES

I. LATE—STRICTE. *Late*, seu communiter sumitur vox, cum usurpatur ultra significationem sibi propriam. E. g., *principium late* dicitur *causa* ³. *Stricte*, seu *proprie*, cum vox secundum sui significationem tantum accipitur. E. g., *Deus stricte* dicitur causa mundi. Item « rationale. . . . quandoque sumitur *stricte* et *proprie*, secundum quod ratio dicit quamdam obumbrationem intellectualis naturae . . . , quod patet ex hoc, quod statim non offertur sibi veritas; sed per inquisitionem discurrendo invenit ⁴; et sic rationale est differentia animalis, et Deo non convenit, nec Angelis: quandoque sumitur pro qualibet cognitione virtutis non impressae in materia, et sic convenit communiter Deo, Angelis, et hominibus ⁵ ». Aliud exemplum sumi potest ex voce *delicti*; quod videtur esse idem quod *derelictum*. Nam « *delictum* communiter sumtum significat quamcumque omissionem; quandoque tamen *stricte* accipitur pro eo quod omittitur aliquid de his quae pertinent ad Deum, vel quando scienter, et quasi cum quodam contemptu derelinquit homo id quod facere debet ⁶ ».

II. LIBERTAS A COACTIONE—LIBERTAS A NECESSITATE NATURAE. *Libertas a coactione* excludit omnem vim extrinsecus cogentem, proindeque est illa, qua agens, sublata omni vi exteriori ipsum impellente, secundum naturalem suam propensionem, sive inclinationem operatur. Appellari solet etiam *spontaneitas*. Ita nos bonum in communi volumus non coacti, sed tamen ex vi naturalis inclinationis, ac proinde ita necessario, ut malum sub ratione mali

¹ *Qq. dispp.*, q. un. *De an.*, a. 18 c.

² Vid. quae diximus p. 184.

³ Vid. p. 58.—⁴ Vid. p. 177.

⁵ *In lib. I Sent.*, Dist. XXV, q. 1, a. 1 ad 4.

⁶ 2^a 2^{ae}, q. LXXIX, a. 4 ad 3.

velle non possimus. *Libertas* autem a *necessitate naturae*, seu *libertas arbitrii* excludit etiam omnem vim intrinsecus cogentem, ac proinde consistit, ut s. Thomas inquit, in potestate aliquid eligendi ¹, seu in *praeceptione unius respectu alterius* ²; nam, cum voluntas a qualibet naturali necessitate sit immunis, suis actibus dominatur, et ideo potest hoc, vel illud eligere. Quare *libertas arbitrii* vulgo dicitur illa, qua agens, positus omnibus ad agendum conditionibus, non est natura sua ita determinatum ad unum, ut non possit aliud velle, sed procedit cum indifferentia, seu cum potestate ponendi, vel non ponendi actum, puta scribendi, vel non scribendi, aut ponendi actus contrarios circa idem obiectum, ut amorem, et odium, aut etiam ponendi actus tantum disparatos, ut scribere, vel ambulare. Potestas ponendi, vel non ponendi actum appellatur *libertas contradictionis*, quia est inter extrema contradictorie opposita; potestas ponendi actus contrarios, vel disparatos, *libertas specificationis*, quae magis proprie dicitur *contrarietatis*, si actus sint contrarii ³; et *libertas quoad individuum*, si versatur circa hunc vel illum actum eiusdem speciei, puta potestas erogandi in pauperes hoc, vel illo modo.

III. LOCATUM ESSE—IN LOCO ESSE. Quemadmodum s. Bonaventura adnotavit, haec duo *ratione virtutis vocabuli* non sunt idem. « Nam haec determinatio, in loco, ad hoc quod habeat veritatem locutio, non exigit, nec ponit nisi praesentialitatem et indistantiam; sed esse locatum ponit ambitum et continentiam, *hoc est significat aliquid esse in loco circumscriptive* ⁴. Et ideo haec conceditur, Deus est in loco, quamvis aliquid habeat improprietatis, propter hoc quod haec praepositio *in* videtur importare continentiam ambientem; sed haec est magis impropria, Deus est locatus ⁵ ».

IV. LOCATUM—SITUM. Corpus dicitur *locatum*, prout in loco continetur; dicitur autem *situm*, prout hoc vel illo modo est in loco, seu ratione ordinis, quem partes habent ad locum; puta corpus animalis stans, sedens etc.

¹ I, q. LXXXIII, a. 3 c.

² 1^a 3^{ae}, q. XIII, a. 2 c.

³ Vid. p. 170.—⁴ Vid. p. 64.

⁵ *In lib. I Sent.*, Dist. XXXVII, p. 2, a. I, q. 1 ad arg.